

Epistemology and Social Science Education

Preecha Butrat^{1*}

¹Independent researcher, Thailand

*Corresponding author: Preecha.butrat@gmail.com

Abstract

Epistemology plays a fundamental role in shaping the methodologies and theoretical frameworks employed in social science research. It concerns the nature, sources, and limits of knowledge, providing essential insights into how knowledge is generated, interpreted, and validated. Epistemological perspectives critically influence how researchers conceptualize social phenomena and engage with social reality. This article investigates the epistemological foundations underlying social science research, with a particular focus on three key paradigms: positivism, interpretivism, and critical theory. By examining the impact of these epistemological orientations on both quantitative and qualitative research methods, the study highlights how they inform research design, theory development, and the integration of theoretical and empirical work. The findings underscore the importance of epistemological clarity in enhancing the rigor, transparency, and credibility of social science inquiry.

Keywords: Epistemology, Education, Social Sciences

ญาณวิทยากับการศึกษาทางสังคมศาสตร์

ปรีชา บุตรรัตน์^{1*}

¹นักวิจัยอิสระ ประเทศไทย

*Corresponding author: Preecha.butrat@gmail.com

บทคัดย่อ

ญาณวิทยามีบทบาทสำคัญในการกำหนดวิธีการและทฤษฎีที่ใช้ในงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ เนื่องจากญาณวิทยาให้ความสำคัญกับ การศึกษาความรู้ แหล่งที่มาของความรู้ ขอบเขตของความรู้ และญาณวิทยายังมีอิทธิพลต่อวิธีที่นักสังคมศาสตร์เข้าถึง การสร้างความรู้ การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม การตีความและการเข้าถึงความจริงทางสังคม บทความนี้สำรวจความเชื่อมโยงระหว่างญาณวิทยากับการศึกษาทางสังคมศาสตร์ เพื่อศึกษาผลกระทบของกรอบแนวคิดทางญาณวิทยาประเด็น ปฏิฐานนิยม การตีความ และแนววิพากษ์ ที่มีต่อวิธีการวิจัยในสังคมศาสตร์ทั้งรูปแบบเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ พบว่าวิธีการศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์อาศัย 3 แนวทางหลักทางญาณวิทยา ได้แก่ ปฏิฐานนิยม การตีความ และ แนววิพากษ์ เป็นแนวคิดพื้นฐานเพื่อกำหนดกรอบแนวคิด วิธีการวิจัย การพัฒนาทฤษฎี การเชื่อมโยงทฤษฎี ทำให้การศึกษาทางสังคมศาสตร์มีความชัดเจนและความน่าเชื่อถือมากขึ้น

คำสำคัญ: ญาณวิทยา, การศึกษา, สังคมศาสตร์

© 2024 A-EMS: Applied Economics, Management and Social Sciences

บทนำ

ญาณวิทยาเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติและแหล่งที่มาของความรู้ (Shaver, 1992) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของการศึกษาทางสังคมศาสตร์ ญาณวิทยามีบทบาทสำคัญในการกำหนดวิธีการที่นักวิจัยมองเห็นและเข้าใจโลก (Boon, Orozco, & Sivakumar, 2022) การศึกษาทางสังคมศาสตร์ต้องการความเข้าใจในเนื้อหาวิชาและความเข้าใจในกระบวนการสร้างความรู้และการเรียนรู้ของมนุษย์ การศึกษาในสาขาสังคมศาสตร์เกี่ยวข้องกับการสืบค้นความจริงทางสังคม ซึ่งต้องพิจารณาอย่างรอบคอบว่าวิธีการศึกษาและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัยมีพื้นฐานมาจากอะไร ซึ่งการเลือกกรอบทางญาณวิทยาจะมีผลต่อผลลัพธ์และการตีความข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยนั้น ๆ (Guba & Lincoln, 1994) การศึกษาด้วยทฤษฎีทางญาณวิทยาสามารถแบ่งได้เป็นหลายประเภท เช่น การศึกษาจากมุมมองของการวิจัยเชิงปริมาณที่เน้นการพิสูจน์ข้อเท็จจริงทางสังคมโดยใช้หลักการที่เป็นรูปธรรม และการวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นการเข้าใจปรากฏการณ์ในบริบทที่หลากหลายและมุมมองของผู้คนในสังคม (Denzin & Lincoln, 2011)

ในทางสังคมศาสตร์นักวิจัยต้องเผชิญกับความท้าทายในการเลือกกรอบทางญาณวิทยาที่เหมาะสมกับลักษณะของการวิจัยและการตีความที่ต้องการ (Schwandt, 2014) การเลือกกรอบแนวคิดทางญาณวิทยาสามารถช่วยนักวิจัยในการสร้างคำถามวิจัยที่มีความชัดเจนและสามารถตอบโต้ภัยการศึกษาได้อย่างถูกต้อง และในเวลาเดียวกันสามารถเสนอแนะวิธีการตีความผลลัพธ์ที่ได้จากงานวิจัย โดยเฉพาะในกรณีของการศึกษาระหว่างสาขาที่ต้องการการตีความที่มีความยืดหยุ่นและสามารถผสมผสานมุมมองหลาย ๆ แบบเข้าไว้ด้วยกัน การใช้กรอบทางญาณวิทยาที่แตกต่างกันจะทำให้เกิดการพัฒนาและเสริมสร้างวิธีการวิจัยในสังคมศาสตร์ที่หลากหลายซึ่งสามารถทำให้ผลการวิจัยมีความสมบูรณ์และครอบคลุมมากขึ้น การทำความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นฐานของญาณวิทยาและวิธีการที่เกี่ยวข้องจึงเป็นเรื่องสำคัญที่นักวิจัยต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ การศึกษานี้จึงมุ่งเน้นการสำรวจความเชื่อมโยงระหว่างญาณวิทยากับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของกรอบแนวคิด

ทางญาณวิทยาที่แตกต่างกันต่อกระบวนการวิจัย ทั้งในรูปแบบเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ รวมถึงผลกระทบต่อการสร้างและการสื่อสารความรู้ในทางสังคมศาสตร์

ญาณวิทยามีบทบาทสำคัญในการศึกษาทางสังคมศาสตร์ โดยช่วยให้นักการศึกษานักวิจัยสามารถสร้างความรู้และทักษะที่จำเป็นในการเข้าใจและแก้ไขปัญหาทางสังคมบทความนี้จะนำเสนอกรอบแนวคิดทางญาณวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในสังคมศาสตร์ประเด็นอภิปรายทฤษฎี ปรัชญาการตีความ และทฤษฎีวิจักษ์ รวมถึงการประยุกต์ใช้ในบริบทของงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ ซึ่งจะช่วยให้ผู้อ่านมีความเข้าใจในเรื่องการเลือกใช้กรอบแนวคิดทางญาณวิทยาในการวิจัย และสามารถนำความรู้ที่ได้ไปปรับใช้ในการพัฒนางานวิจัยทางสังคมศาสตร์ในอนาคต

แนวคิดและวิวัฒนาการของญาณวิทยา

ญาณวิทยาหรือที่เรียกว่า “Epistemology” เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่ศึกษาความรู้ แหล่งที่มา ขอบเขต และวิธีการที่เราสามารถเข้าใจและรับรู้สิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ โดยเน้นการวิเคราะห์ธรรมชาติของความรู้ การให้เหตุผลสนับสนุน (justification) และความเป็นเหตุเป็นผลของความรู้ (rationality of belief) ญาณวิทยามีความสำคัญในการทำความเข้าใจว่าเรารู้สิ่งใดและรู้ได้อย่างไร โดยทั่วไปแล้ว ญาณวิทยามีเป้าหมายเพื่อทำความเข้าใจถึงวิธีการที่มนุษย์สามารถเข้าถึงความรู้ที่ถูกต้องและเชื่อถือได้ แนวคิดพื้นฐานของญาณวิทยามีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยต่าง ๆ ดังนี้

แนวคิดพื้นฐานของญาณวิทยาเริ่มต้นจากการศึกษาความรู้ในแง่ต่าง ๆ โดยการถกเถียงเกี่ยวกับแหล่งที่มาของความรู้ ในช่วงต้นสมัยกรีกโบราณ นักปรัชญาที่สำคัญเช่น เพลโตและอริสโตเติลได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับธรรมชาติของความรู้และการเข้าใจโลก อย่างไรก็ตามแนวคิดที่สำคัญที่สุดในญาณวิทยาคือการถามถึงว่าอะไรคือแหล่งที่มาของความรู้ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นสองแนวทางหลักคือ อรรถศาสตร์ (Empiricism) และ ปัญญาศาสตร์ (Rationalism) (Descartes, 1641) อรรถศาสตร์ (Empiricism) นักคิดที่สนับสนุนแนวคิดนี้เชื่อว่าความรู้เกิดจากประสบการณ์ทางสัมผัส เช่น จอห์น ล็อก (John Locke) และเดวิด ฮูม (David Hume) ซึ่งเชื่อว่าความรู้ทั้งหมดมาจากประสบการณ์ทางความรู้สึกและการสัมผัสจากโลกภายนอก นักอรรถศาสตร์ไม่เห็นว่าการคิดหรือการคิดเป็นแหล่งที่มาของความรู้ที่แท้จริง และแนวคิดพื้นฐานแบบ ปัญญาศาสตร์ (Rationalism) กลุ่มนักคิดที่สนับสนุนแนวคิดนี้ เช่น เรอเน เดอการ์ต (René Descartes) และบาร์ตูลอมิว สปิโนซา (Baruch Spinoza) เชื่อว่าการคิดหรือการคิดเชิงตรรกะเป็นแหล่งที่มาของความรู้ที่แท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้เหตุผลในการพิสูจน์สิ่งที่เรารู้

ญาณวิทยามีการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะการวิเคราะห์แหล่งที่มาของความรู้และวิธีการที่มนุษย์เข้าถึงความรู้ย่อมมีเหตุผล แนวคิดที่พัฒนาในแต่ละยุคสมัยสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวิทยาการในแต่ละยุคสมัย โดยจากที่เคยเชื่อว่าความรู้มาจากพระเจ้า กลายมาเป็นความรู้ที่มาจากการใช้เหตุผลและประสบการณ์เพื่อพิสูจน์ความรู้ นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงในทฤษฎีต่าง ๆ ยังสะท้อนถึงการต่อสู้ในเชิงปรัชญาและความพยายามในการทำความเข้าใจรวมไปถึงการอธิบายธรรมชาติของความรู้ การให้เหตุผล และความเชื่อ โดยมุ่งเน้นไปที่คำถามสำคัญทางญาณวิทยา เช่น ความรู้คืออะไร? เรารู้ได้อย่างไร? และเราจะประเมินความเชื่อและข้อสรุปของเรามากน้อยเพียงใดหรือไม่ว่าง? ในแง่ของปรัชญาและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ญาณวิทยามีบทบาทสำคัญในการกำหนดขอบเขต วิธีการ ที่ใช้ในการค้นหาความรู้ โดยเฉพาะในการอธิบาย การพิสูจน์ข้อเท็จจริงในโลกธรรมชาติ

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ญาณวิทยาเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับการรู้และความรู้ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในหลายสาขาวิชา รวมถึงการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ โดยเน้นไปที่คำถามพื้นฐานเกี่ยวกับแหล่งที่มาของความรู้ที่สามารถเชื่อถือได้ ขอบเขตของความรู้ ในการประยุกต์ใช้กับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ญาณวิทยามีบทบาทสำคัญในการกำหนดวิธีการที่นักวิทยาศาสตร์ใช้ในการสร้างความรู้ใหม่ ๆ เช่น การพิสูจน์ และการยอมรับ

ความจริงทางวิทยาศาสตร์ บทบาทของญาณวิทยาในปรัชญาและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่กล่าวมานั้นจะเห็นว่า ญาณวิทยามีบทบาทต่อการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เมื่อเราหันมาพิจารณาถึงบทบาทของญาณวิทยาในปรัชญาพบว่าญาณวิทยาเป็นตัวกำหนดคำถามเกี่ยวกับความรู้และการเข้าใจของมนุษย์ว่าอะไรคือสิ่งที่เราสามารถรู้ได้และวิธีที่เราสามารถรู้ได้อย่างแน่ชัด (Russell, 2004) แนวคิดเหล่านี้ถูกนำไปใช้ในการประเมินวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีการให้ความสำคัญเกี่ยวกับกระบวนการพิสูจน์และการตั้งคำถามอย่างรอบคอบเพื่อให้มั่นใจในความถูกต้องของข้อสรุปที่ได้จากการทดลองทางวิทยาศาสตร์ (Popper, 2005) นอกจากนี้แล้วญาณวิทยายังคงมีบทบาทเกี่ยวกับการทบทวนและวิจารณ์ความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ การวิจัยในสาขาวิทยาศาสตร์มักจะต้องพึ่งพาข้อมูลที่ได้จากการทดลอง การสังเกตการณ์ การวิเคราะห์ ซึ่งทั้งหมดนี้ต้องได้รับการประเมินภายใต้หลักการของญาณวิทยา เช่น การตรวจสอบความถูกต้องของวิธีการเก็บข้อมูล ความสามารถในการทำซ้ำผลลัพธ์ การประเมินความน่าเชื่อถือของแหล่งที่มาของข้อมูล การวิจัยทางวิทยาศาสตร์ยังต้องพึ่งพาหลักการทางญาณวิทยาในการกำหนดขอบเขตของความรู้ที่สามารถยอมรับได้ในทางวิทยาศาสตร์ โดยการตั้งคำถามเกี่ยวกับข้อสมมติฐาน หลักฐานที่มีอยู่ การทบทวนทฤษฎีที่มีความสำคัญในการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ (Feyerabend, 1975) ญาณวิทยายังเกี่ยวข้องกับการพิจารณาว่าความรู้ในสาขาวิทยาศาสตร์สามารถพัฒนาและปรับปรุงได้อย่างไรผ่านกระบวนการทดสอบที่เชื่อถือได้ การปรับทฤษฎีให้สอดคล้องกับหลักฐานใหม่ที่ได้รับจากการทดลอง ที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นบทบาทของญาณวิทยาที่มีความเกี่ยวข้องกับการหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ถือว่าเป็นแหล่งขององค์ความรู้หลักที่สามารถเชื่อถือได้ และตอนนี้เราจะมาพิจารณาถึงความเชื่อมโยงของญาณวิทยาที่มีความเชื่อมโยงกับการหาความรู้ทางสังคมศาสตร์ว่ามีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกันอย่างไร

การเชื่อมโยงระหว่างญาณวิทยากับแนวคิดทางสังคมศาสตร์ในยุคปัจจุบันญาณวิทยามีบทบาทสำคัญในการกำหนดเกณฑ์และวิธีการที่ใช้ในการแยกแยะความรู้ที่ถูกต้องจากความรู้ที่ไม่มีเหตุผล แนวคิดทางสังคมศาสตร์ในยุคปัจจุบันได้มีการนำญาณวิทยามาใช้ในการวิเคราะห์ วิจัยแนวคิดเกี่ยวกับความรู้ ความจริง และความเชื่อในบริบททางสังคม ความเชื่อมโยงระหว่างญาณวิทยากับแนวคิดทางสังคมศาสตร์ในปัจจุบันคือการวิจารณ์เรื่องของ “ความเป็นอัตวิสัย” และ “ความเป็นวิทยาศาสตร์” ในการศึกษาทางสังคมในอดีตนักสังคมวิทยาหลายคนเชื่อว่า การวิจัยในสังคมศาสตร์ควรมีวิธีการที่คล้ายคลึงกับการวิจัยในวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ซึ่งให้ความสำคัญกับหลักการของการทดสอบ การสังเกตอย่างมีระเบียบ (Comte, 2005) นักสังคมวิทยารุ่นหลังเริ่มตั้งคำถามเกี่ยวกับการใช้วิธีการที่เชื่อมโยงกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติในสังคมศาสตร์ โดยยกตัวอย่างเช่น สังคมมนุษย์ไม่สามารถถูกทดสอบและสังเกตได้เหมือนกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เนื่องจากมีความหลากหลายและมีปัจจัยทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อนซึ่งไม่สามารถวัดได้อย่างง่ายดาย (Giddens et al., 2017)นักปรัชญาจึงเริ่มพิจารณาและนำเสนอทฤษฎีที่มีความยืดหยุ่นมากขึ้น เช่น ทฤษฎีของการสร้างความรู้ (Constructivism) ซึ่งเห็นว่า ความรู้ทางสังคมไม่ได้เป็นสิ่งที่สามารถค้นพบได้อย่างเป็นกลาง แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม แนวคิดทางญาณวิทยาแบบ “ทฤษฎีทางเลือก” หรือ “ทฤษฎีหลายมิติ” (Multivocality) (Berger & Luckmann, 1966) ที่เน้นการยอมรับความหลากหลายของมุมมองและการให้ความสำคัญกับประสบการณ์ที่มีความหมายในแต่ละกลุ่มสังคม ก็กลายเป็นกระแสหลักในสังคมศาสตร์

การยอมรับในความหลากหลายทางความรู้และวิธีการทางสังคมศาสตร์นี้สะท้อนให้เห็นถึงการเชื่อมโยงที่แนบแน่นกับแนวคิดทางญาณวิทยาที่เน้นการให้ความสำคัญกับ “การเข้าใจ” มากกว่าการบังคับให้เกิดข้อสรุปที่เป็นแบบแผน และอีกหนึ่งความเชื่อมโยงระหว่างญาณวิทยากับสังคมศาสตร์คือการประเมินความน่าเชื่อถือของความรู้ที่เกิดจากการศึกษาในสังคมศาสตร์ ในหลายกรณี ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยสังคมศาสตร์มักจะมาจากการสัมภาษณ์ การสำรวจ หรือการศึกษากรณีศึกษา ซึ่งทั้งหมดนี้มีความอ่อนไหวต่ออคติและความหมายทางสังคมที่มีอยู่ นักวิจัยในสังคมศาสตร์จึงต้องระมัดระวังในการตีความผลการวิจัยและการยอมรับในข้อสรุปที่อาจเกิดจากกรอบแนวคิดหรือทฤษฎีที่ใช้อยู่ทำให้การศึกษาสังคมศาสตร์มีความยืดหยุ่นและหลากหลายมากขึ้นและการคิด

อย่างมีวิจารณ์ญาณในการประเมินการวิจารณ์ข้อมูลที่ได้จากการวิจัย ด้วยความที่ญาณวิทยาเป็นเครื่องมือหนึ่งทางสังคมศาสตร์ที่ช่วยในการกำหนดกรอบทางการศึกษา และเป็นตัวกำหนดแนวทางและวิธีการได้มาซึ่งความรู้ของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ผู้เขียนจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างญาณวิทยากับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ว่ามีความเกี่ยวข้องกันอย่างไรบ้าง

ญาณวิทยากับการวิจัยทางสังคมศาสตร์

การวิจัยทางสังคมศาสตร์แนวคิดทางญาณวิทยามีความสำคัญในการกำหนดวิธีการและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา การตีความข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์และโครงสร้างทางสังคม ดังนั้นญาณวิทยาจึงส่งผลกระทบต่อการใช้เครื่องมือวิจัย วิธีการเก็บข้อมูล การตีความข้อมูล รวมถึงการกำหนดลักษณะของความจริงหรือความรู้ที่นักวิจัยเชื่อมโยงกับผลลัพธ์การวิจัยนั้น ๆ เริ่มต้นจากการเลือกมุมมองในการวิจัย ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็นสองแนวทางหลักคือ แนวทางเชิงปริมาณ (Positivism) และแนวทางเชิงคุณภาพ (Interpretivism) ทั้งสองแนวทางนี้มีพื้นฐานทางญาณวิทยาที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง

แนวทางเชิงปริมาณ (Positivism) แนวทางนี้เชื่อว่าความรู้ที่แท้จริงสามารถวัดและทดสอบได้โดยการใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ เช่น การสังเกตการณ์เชิงปริมาณ การทดลอง การเก็บข้อมูลทางสถิติ นักวิจัยที่ใช้แนวทางนี้จะพยายามหาความสัมพันธ์ที่เป็นระบบระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่าเป็นแนวทางการวิจัยแบบปฏิฐานนิยม (Positivism) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) โดยเชื่อว่ามีความจริงที่เป็นกลางและสามารถพิสูจน์ได้ (Bryman, 2016) การใช้เครื่องมือที่เป็นมาตรฐานและการเก็บข้อมูลที่สามารถวัดได้อย่างเป็นรูปธรรม ทำให้วิธีนี้เหมาะสมกับการศึกษาผลกระทบและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในสังคม เช่น การศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในระดับสังคมหรือเศรษฐกิจ

แนวทางเชิงคุณภาพ (Interpretivism) หรือการศึกษาในแนวทางแบบ ปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) ในทางตรงกันข้ามกับการวิจัยเชิงปริมาณโดยการวิจัยเชิงคุณภาพจะเน้นการเข้าใจความหมายและประสบการณ์ของมนุษย์ในบริบททางสังคม การวิจัยในแนวนี้มักจะใช้การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ หรือการศึกษากรณีศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึก การมองเห็นความเป็นจริงของสังคมจะขึ้นอยู่กับ การตีความของแต่ละบุคคลและกลุ่มคน (Schwandt, 2014) นักวิจัยที่ใช้แนวทางนี้เชื่อว่าไม่มีความจริงที่เป็นกลางหรือสามารถพิสูจน์ได้ แต่ความรู้เกิดจากการเข้าใจและตีความประสบการณ์ของผู้คนในสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งทำให้แนวทางนี้เหมาะสมในการศึกษาวัฒนธรรม พฤติกรรม หรืออัตลักษณ์ในสังคม

การเลือกใช้แนวทางทางญาณวิทยาขึ้นอยู่กับคำถามวิจัยที่นักวิจัยต้องการค้นหาคำตอบ ตัวอย่างเช่น หากนักวิจัยต้องการศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมที่สามารถวัดได้และทดสอบผลกระทบได้ วิธีการเชิงปริมาณจะเป็นทางเลือกที่เหมาะสม แต่หากต้องการทำความเข้าใจลึกซึ้งเกี่ยวกับประสบการณ์และมุมมองของบุคคลในสังคม แนวทางเชิงคุณภาพจะเหมาะสมกว่า และมีอีกหนึ่งแนวทางที่จำเป็นต้องกล่าวถึงคือ การตีความ (Interpretivism) แนวคิดนี้เชื่อว่าความรู้ทางสังคมศาสตร์ไม่สามารถแยกออกจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมได้ นักวิจัยที่ใช้แนวคิดนี้มักจะใช้วิธีการเชิงคุณภาพและการวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อเข้าใจความหมายและบริบทของปรากฏการณ์ทางสังคม (Arune Santhitiwanich, 2022) จากที่กล่าวมาแล้วนั้นทำให้เห็นถึงแนวคิดทางญาณวิทยาที่ปรากฏอยู่ในวิธีการหาความรู้ทางสังคมศาสตร์โดยแนวคิดทางญาณวิทยาเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดวิธีการและเครื่องมือในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ แนวทางทางญาณวิทยาสามารถกำหนดว่า “อะไร” ควรศึกษาหรือ “วิธีไหน” ที่จะใช้ในการเก็บข้อมูล ทำให้เข้าใจถึงลักษณะของความรู้ที่สามารถถูกสร้างขึ้นจากการวิจัย โดยเฉพาะในการศึกษาเกี่ยวกับสังคมและพฤติกรรมมนุษย์ ที่มักมีความหลากหลาย การเข้าใจแนวคิดทางญาณวิทยาจึงเป็นสิ่งสำคัญในการทำงานวิจัยที่มีคุณภาพและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในภาคการศึกษาและการพัฒนานโยบายต่าง ๆ ได้ เพื่อที่จะให้เห็นถึงความชัดเจนของแนวคิดในงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่มีพื้นฐานมาจากญาณวิทยา ผู้เขียนจะ

กล่าวถึงการวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่มีพื้นฐานมาจากแนวคิดทางญาณวิทยาที่จะกำหนดลักษณะและวิธีการที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การตีความ และการสร้างความรู้ในสังคม

งานวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่มีพื้นฐานมาจากญาณวิทยามีแนวคิดและวิธีการที่มีความหลากหลาย โดยจะสะท้อนถึงวิธีการที่นักวิจัยเลือกใช้ในการค้นหาความรู้และความจริงผ่านกระบวนการที่แตกต่างกัน ตามกรอบของทฤษฎีและมุมมองทางปรัชญา ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 แนวทางหลัก ได้แก่ แนวทางเชิงปรากฏการณ์ (Phenomenology) การวิจัยเชิงปรากฏการณ์เน้นการเข้าใจประสบการณ์ของบุคคลจากมุมมองของผู้ปฏิบัติเอง โดยนักวิจัยจะไม่พยายามตัดสินหรือแยกแยะประสบการณ์เหล่านั้นตามเกณฑ์ภายนอก แต่จะมุ่งเน้นไปที่การศึกษาความหมายที่บุคคลให้ความสำคัญต่อปรากฏการณ์นั้นๆ ผ่านการสัมภาษณ์หรือการสังเกตที่มีลักษณะเปิดเผย (Moustakas, 1994) และแนวทางเชิงประจักษ์ (Positivism) พัฒนามาจากปรัชญาของอโตะมาทิกซ์ (Auguste Comte) และได้รับการสนับสนุนจากนักวิทยาศาสตร์สังคมเช่น Émile Durkheim เน้นการใช้ข้อมูลที่เป็นเชิงปริมาณและสามารถวัดได้อย่างชัดเจน เช่น การสำรวจ การทดลอง หรือการใช้สถิติเพื่อทดสอบสมมุติฐาน โดยเชื่อว่าความจริงทางสังคมสามารถศึกษาหรือคาดการณ์ได้ด้วยวิธีการที่เป็นระบบและสามารถทดสอบได้ โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงประสบการณ์ส่วนบุคคลหรือการตีความทางอารมณ์ โดยทั้งสองแนวทางมีจุดมุ่งหมายในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมและพฤติกรรมมนุษย์ แต่มีวิธีการที่แตกต่างกันในแง่ของการมองเห็นและการใช้ข้อมูล

ความแตกต่างที่เด่นชัดระหว่างทั้งสองแนวทางคือวิธีการที่ใช้ในการเข้าถึงความรู้และข้อเท็จจริงในสังคม วิจัยเชิงปรากฏการณ์จะมุ่งเน้นการเข้าใจประสบการณ์มนุษย์ในลักษณะที่เป็นส่วนบุคคลและไม่สามารถวัดได้ด้วยตัวเลข ขณะที่วิจัยเชิงประจักษ์จะมุ่งเน้นการทดสอบสมมุติฐานที่เป็นรูปธรรมและวัดผลได้จากการสังเกตและการทดลอง ทั้งสองแนวทางนี้มีคุณค่าในตัวเอง แต่การเลือกใช้แนวทางใดขึ้นอยู่กับลักษณะของปัญหาการวิจัยและจุดมุ่งหมายในการหาความรู้การเลือกวิธีการและแนวคิดในงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่มีพื้นฐานมาจากญาณวิทยาขึ้นอยู่กับมุมมองโลกและความหมายของข้อมูลที่นักวิจัยต้องการศึกษาทั้งในแง่ของประสบการณ์ส่วนบุคคลและข้อเท็จจริงที่สามารถพิสูจน์ได้อย่างชัดเจน

การนำเสนอแบบจำลองของการวิจัยในสังคมศาสตร์ที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “ความรู้” และ “ความเชื่อ” จากหนังสือ *Social beings: A core motives approach to social psychology* ของ Fiske Susan กล่าวถึง การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง “ความรู้” และ “ความเชื่อ” เป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากทั้งสองมีบทบาทสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมและการตัดสินใจของบุคคลและกลุ่มสังคม ความรู้หมายถึงข้อมูลหรือข้อเท็จจริงที่ได้รับการยืนยันและพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์หรือประสบการณ์ ส่วนความเชื่อหมายถึงความคิดหรือทัศนคติที่บุคคลยอมรับโดยไม่จำเป็นต้องมีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ (Fiske, 2018) ความรู้มักได้รับการพัฒนาปรับปรุงผ่านกระบวนการวิจัยและการศึกษา ในขณะที่ความเชื่ออาจได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรม สังคม หรือประสบการณ์ส่วนบุคคล

แบบจำลองที่นำเสนอในบทความนี้ ประกอบด้วยสามขั้นตอนหลัก ประการแรก การรับรู้ (Perception) บุคคลรับข้อมูลจากสิ่งแวดล้อม ซึ่งอาจเป็นข้อมูลที่ถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง ประการที่สองการประเมิน (Evaluation) บุคคลประเมินข้อมูลที่ได้รับ โดยพิจารณาจากความเชื่อและค่านิยมส่วนบุคคล ประการที่สาม การยอมรับ (Acceptance) ข้อมูลที่ได้รับการประเมินและสอดคล้องกับความเชื่อจะถูกยอมรับ และกลายเป็นความรู้ใหม่กระบวนการนี้แสดงให้เห็นว่าความเชื่อมีบทบาทในการกรองและตีความข้อมูลที่บุคคลได้รับ ซึ่งอาจส่งผลต่อการยอมรับหรือปฏิเสธข้อมูล แบบจำลองนี้สามารถนำไปใช้ในการศึกษาพฤติกรรมของบุคคลในบริบทต่าง ๆ เช่น การศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภค การศึกษาเรื่องสุขภาพ การศึกษาเรื่องการเมือง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และความเชื่อยังคงเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในการวิจัย โดยเฉพาะในบริบทของสังคมไทยที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความเชื่อ

การวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพในแง่ของการรับรู้ความจริงและกระบวนการสร้างความรู้ การวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ ทั้งสองมีบทบาทสำคัญในการสร้างความรู้ แต่มีพื้นฐานทางปรัชญาที่ต่างกัน ซึ่งส่งผลต่อกระบวนการรับรู้ความจริงและการตีความข้อมูลในสังคมศาสตร์ทั้งสองแบบที่สะท้อนถึงปรัชญาและวิธีการที่ต่างกัน การวิจัยเชิงปริมาณ มีพื้นฐานจากปรัชญา positivism และ post-positivism ซึ่งเชื่อว่าความจริงมีอยู่จริงและสามารถวัดได้โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นกลาง (Bahari, 2010) การวิจัยประเภทนี้มุ่งเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ เช่น สถิติ หรือการสำรวจ เพื่อทดสอบสมมติฐานหรือทฤษฎีที่ตั้งขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ และสามารถทั่วไปผลลัพธ์ไปยังประชากรที่กว้างขึ้นได้ (Soar EDU, 2024) อย่างไรก็ตาม การวิจัยเชิงปริมาณยังคงมีข้อจำกัด เช่น อาจไม่สามารถจับความซับซ้อนหรือบริบทของปรากฏการณ์ทางสังคมได้ทั้งหมด อาจไม่สามารถอธิบายเหตุผลหรือความหมายที่อยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ได้ ในส่วนของการวิจัยเชิงคุณภาพมีพื้นฐานจากปรัชญา interpretivism และ constructivism ซึ่งเชื่อว่าความจริงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นจากประสบการณ์และการตีความของบุคคลในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม (Bahari, 2010) การวิจัยประเภทนี้มุ่งเน้นการเข้าใจความหมายและประสบการณ์ของผู้คนผ่านการสัมภาษณ์ การสังเกต หรือการวิเคราะห์เนื้อหา โดยไม่มุ่งเน้นการวัดหรือการทดสอบสมมติฐานช่วยให้เข้าใจถึงมุมมองที่หลากหลายของผู้เข้าร่วมวิจัย สามารถจับความซับซ้อนของปรากฏการณ์ทางสังคมได้ดีกว่าแต่ก็มีข้อจำกัดในการทั่วไปผลลัพธ์ อาจมีอคติจากผู้วิจัยที่มีผลต่อการตีความข้อมูล (Hautly, 2020)

การวิจัยในสังคมศาสตร์ในปัจจุบันมักใช้วิธีการผสมผสาน (mixed methods) ซึ่งรวมการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเข้าด้วยกัน เพื่อให้ได้มุมมองที่ครอบคลุมและลึกซึ้งต่อปรากฏการณ์ที่ศึกษา (Bahari, 2010) การผสมผสานนี้ช่วยให้สามารถตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ได้ในเชิงปริมาณ และยังสามารถเข้าใจความหมายและบริบทของพฤติกรรมมนุษย์ได้ในเชิงคุณภาพการใช้วิธีการผสมผสานช่วยให้สามารถสร้างความรู้ที่สมบูรณ์และครอบคลุมมากยิ่งขึ้น โดยลำดับต่อไปผู้เขียนจะกล่าวถึงการประยุกต์ใช้ญาณวิทยาในงานศึกษาทางสังคมศาสตร์ที่กล่าวถึงบทบาทของญาณวิทยากับกรอบความคิดในการวิจัยที่นักวิจัยใช้กำหนดทิศทางของงานศึกษา

การประยุกต์ใช้ญาณวิทยาในงานศึกษาทางสังคมศาสตร์

จากแนวคิดพื้นฐานของญาณวิทยา เราจะเห็นว่าการที่ความรู้ถูกกำหนดขึ้นไม่ใช่เพียงแค่ผลจากการสังเกตอย่างตรงไปตรงมาเท่านั้น แต่เป็นผลรวมของประสบการณ์ ประเพณี กรอบความคิดที่สังคมได้ร่วมกันสร้างขึ้นแนวคิดนี้จึงเปิดโอกาสให้มีการทบทวนวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ประเมินความน่าเชื่อถือ และตีความผลลัพธ์ของการวิจัยในมิติที่หลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานศึกษาทางสังคมศาสตร์ที่มีแนวโน้มในการผสมผสานระหว่างแนวคิดเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อให้การวิเคราะห์มีความลึกซึ้งและครอบคลุมทุกมิติของปรากฏการณ์ (Berger & Luckmann, 1966) การประยุกต์ใช้ญาณวิทยายังเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถตั้งคำถามและวิจารณ์วิธีการรับรู้ความจริงในงานวิจัยของตนเองได้อย่างมีระบบ แนวทางนี้ไม่เพียงแต่เน้นไปที่การพิสูจน์และวัดผลข้อมูลแบบตัวเลข (Positivism) แต่ยังให้ความสำคัญกับการตีความประสบการณ์และความหมายเบื้องหลังปรากฏการณ์ (Interpretivism) ซึ่งทั้งสองแนวทางเมื่อถูกนำมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมสามารถสร้างความสมดุลระหว่างความเป็นรูปธรรมและความเข้าใจในมิติที่ซับซ้อนของปรากฏการณ์ในสังคม (Johnson, 2005) การประยุกต์แนวคิดญาณวิทยาในงานวิจัยจึงเป็นการพัฒนากรอบทฤษฎีใหม่ ๆ ที่ช่วยให้การวิจัยมีความรอบด้านและยังเป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีและภาคปฏิบัติที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของสังคมสมัยใหม่ ดังนั้นเพื่อให้เห็นความชัดเจนของญาณวิทยาที่มีต่อการประยุกต์ใช้ในงานทางด้านสังคมศาสตร์มาขึ้นผู้เขียนจะยกตัวอย่างการประยุกต์ใช้หลักญาณวิทยาใน สังคมวิทยา จิตวิทยาสังคม การเมืองศาสตร์ และ เศรษฐศาสตร์

การประยุกต์ใช้หลักญาณวิทยามีบทบาทสำคัญในการกำหนดกรอบแนวคิดและวิธีการศึกษาความรู้ในสาขาต่าง ๆ ของสังคมศาสตร์และเป็นเครื่องมือในการตั้งคำถามเกี่ยวกับแหล่งที่มาของความรู้ การรับรู้ ช่วยให้ นักวิจัยสามารถออกแบบการศึกษาที่สอดคล้องกับปรากฏการณ์ในสังคมได้อย่างเป็นระบบ โดยมุ่งเน้นการตีความว่าความรู้ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงแค่จากการสังเกตตรง ๆ แต่ยังถูกก่อรูปและถ่ายทอดผ่านประสบการณ์ร่วมและโครงสร้างทางสังคม

สาขาสังคมวิทยา แนวคิดในด้านญาณวิทยาได้ถูกนำมาอธิบายว่า “ความรู้ทางสังคม” เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นผ่านการปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม โดยที่ความเข้าใจในปรากฏการณ์ต่าง ๆ นั้นได้รับอิทธิพลจากปัจจัยทางวัฒนธรรมและประสบการณ์ร่วมกันของสังคม (Berger & Luckmann, 1966) การวิจัยในด้านสังคมศาสตร์จึงไม่เน้นการวัดและสถิติในรูปแบบเชิงปริมาณเพียงอย่างเดียว แต่ยังให้มีการศึกษาเชิงตีความถึงวิธีที่ผู้คนสร้างความหมายและการรับรู้อย่างเป็นระบบ

สำหรับสาขาจิตวิทยาสังคม หลักญาณวิทยาช่วยให้เห็นถึงกระบวนการรับรู้และการประมวลผลข้อมูลในระดับจิตใจของแต่ละบุคคลเมื่อเผชิญกับปฏิสัมพันธ์ในสังคม ทั้งนี้ นักวิจัยในสาขาจิตวิทยาสังคมมักใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพควบคู่กับการวิเคราะห์เชิงปริมาณ เพื่อระบุอคติและปัจจัยทางจิตวิทยาที่มีผลต่อความเข้าใจและการตัดสินใจของมนุษย์ (Fiske & Taylor, 1991) ความเข้าใจในมิติทางจิตวิทยานี้ส่งเสริมให้เกิดการวิเคราะห์ที่ลึกซึ้งในเรื่องของความเป็นตัวตนและปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์

ด้านการเมือง แนวคิดญาณวิทยามีความสำคัญในการทบทวนแหล่งที่มาของความรู้ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจ นโยบาย อุดมการณ์ทางการเมือง การวิเคราะห์ในแนวทางนี้ให้ความสำคัญกับการตรวจสอบข้อมูลและหลักฐานที่เป็นรูปธรรม มองว่าความรู้ทางการเมืองนั้นถูกสร้างและถ่ายทอดผ่านกระบวนการสื่อสารและการโต้ตอบระหว่างกลุ่มสังคมต่าง ๆ ด้วย ซึ่งสามารถอธิบายได้ผ่านแนวคิดของการตีความ (Interpretivism) ที่ช่วยเปิดมุมมองใหม่ในการวิจัยการเมืองและการบริหารจัดการ (Habermas, 1984)

ด้านเศรษฐศาสตร์ หลักญาณวิทยามีการประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวางเพื่อท้าทายทฤษฎีและสมมติฐานทางเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม แนวคิดในด้านนี้สนับสนุนให้เกิดการวิจัยที่มองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมเศรษฐกิจและบริบททางสังคมที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของบุคคล ชุมชน โดยการวิเคราะห์ในมิติที่ “ฝังอยู่” ในสังคม (embeddedness) ช่วยให้เห็นว่าปัจจัยที่ไม่ใช่เศรษฐกิจล้วนมีอิทธิพลต่อการดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจ (Granovetter, 1985) แนวทางนี้ยังส่งเสริมให้เกิดการพัฒนากรอบการวิจัยใหม่ที่ผสมผสานการวิเคราะห์เชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติเข้าด้วยกัน

แนวคิดเกี่ยวกับหลักญาณวิทยาเปิดโอกาสให้เกิดแนวทางวิจัยแบบสหวิทยาการ โดยการผสมผสานระหว่างวิธีการเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ สิ่งนี้ช่วยให้มีการระบุและตีความความรู้ในหลายมิติ ทั้งในแง่ของโครงสร้างอำนาจและปัจจัยด้านจิตวิทยาของบุคคล ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญในการแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อนในสังคมสมัยใหม่ (Thai Science Institute, 2020) ด้วยการตั้งคำถามและพัฒนากรอบทฤษฎีใหม่ที่สามารถเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีกับภาคปฏิบัติได้อย่างลงตัว แนวทางดังกล่าวจึงเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการกำหนดนโยบายและการวางแผนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยสรุปแล้ว การประยุกต์ใช้หลักญาณวิทยาในสาขาสังคมวิทยา จิตวิทยา สังคมการเมืองศาสตร์ และ เศรษฐศาสตร์แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการเพิ่มความเข้าใจและสร้างมิติใหม่ในการวิเคราะห์ความรู้ในสังคม แม้แต่ละสาขาจะมีความแตกต่างกันในวิธีการและประเด็นที่สำคัญ แต่แนวคิดพื้นฐานในการตั้งคำถามและวิพากษ์วิจารณ์แหล่งที่มาของรู้นั้นยังคงเป็นรากฐานสำคัญที่ช่วยผลักดันให้เกิดการพัฒนางานวิจัยที่มีคุณค่าและสอดคล้องกับความต้องการในสังคมยุคปัจจุบัน

การนำญาณวิทยามาประยุกต์ใช้ในสาขาการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคที่สังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและท้าทายในทุกมิติ การศึกษาจึงไม่สามารถจำกัดเพียงการถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบดั้งเดิมได้อีกต่อไป ดังนั้นการประยุกต์ใช้หลักญาณวิทยา หรือกรอบแนวคิดที่สอบถามที่มาของความรู้และวิธีการ

รับรู้จึงมีความสำคัญในการพัฒนาการศึกษาที่ตอบสนองต่อสถานการณ์และบริบททางสังคมในปัจจุบัน (Berger & Luckmann, 1966) หลักฐานวิทยาช่วยเปิดมุมมองให้เห็นว่า “ความรู้” นั้นเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นผ่านประสบการณ์และปฏิสัมพันธ์ในสังคม ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้กับการออกแบบหลักสูตรและแนวปฏิบัติทางการสอนให้เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้

แนวทางหนึ่งที่ได้รับความสะดวกคือ “การเรียนรู้แบบทรานส์ฟอร์มเมทีฟ” (transformative learning) ซึ่งเน้นกระบวนการที่ทำให้ผู้เรียนตระหนักและตั้งคำถามต่อความเชื่อหรือมโนทัศน์เดิมที่บังเอิญถูกสอนมา ผู้เรียนจะได้รับการกระตุ้นให้ปรับปรุงวิธีการรับรู้และความเข้าใจให้สอดคล้องกับประสบการณ์ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่เพียงแต่ส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาความรู้ในระดับบุคคล แต่ยังเป็นพื้นฐานในการสร้างพลเมืองที่มีวิจรรย์ญาณและมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงสังคม (Mezirow, 1991) แนวคิดนี้ได้แสดงให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้หลักฐานวิทยาอย่างสร้างสรรค์ในกระบวนการเรียนรู้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและความยั่งยืนของสังคม จากมุมมองของการวิจัยทางการศึกษา หลักฐานวิทยายังคงมีบทบาทในการทบทวนและวิเคราะห์วิธีการรับรู้ข้อมูลและกระบวนการสื่อสารภายในสถานศึกษา ปรากฏการณ์ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ทำให้เกิดการสร้างความรู้ร่วมกันที่มีพื้นฐานมาจากประสบการณ์จริงในชีวิตประจำวัน แนวทางนี้ส่งเสริมการพัฒนาหลักสูตรที่มีความยืดหยุ่นและเปิดกว้างต่อการวิจรรย์และปรับปรุง ให้สามารถตอบสนองต่อบริบทที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (Dewey, 1938) การเรียนการสอนที่ได้รับแรงบันดาลใจจากหลักฐานวิทยานี้จึงไม่เพียงแต่เน้นที่การบรรจุข้อมูล แต่ยังเป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ที่ช่วยขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ในมิติของการพัฒนาบุคลากรด้านการศึกษา แนวคิดเกี่ยวกับการนำหลักฐานวิทยามาประยุกต์ใช้ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การวิจรรย์ และการแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อน ผู้สอนที่นำแนวทางนี้มาปรับใช้ในกระบวนการสอนจึงสามารถก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่มีความเป็นประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นและตั้งคำถามกับความรู้ที่ได้รับ ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้และปรับตัวของผู้เรียนในระดับที่ลึกซึ้งขึ้น ซึ่งเป็นการปูพื้นฐานสำหรับการเปลี่ยนแปลงสังคมในระดับที่กว้างขึ้น

การประยุกต์ใช้หลักฐานวิทยายังส่งเสริมให้เกิดการวิจัยสหวิทยาการ (Interdisciplinary Research) ที่ผสมผสานมุมมองจากหลายสาขาวิชา โดยสถาบันการศึกษาและนักวิชาการทำงานร่วมกันในการแสวงหาวิธีการแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของสังคมในยุคดิจิทัลและความหลากหลายทางวัฒนธรรมช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนรู้ และเป็นแรงจูงใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากรที่มีความรู้ ทักษะที่สอดคล้องกับความต้องการของอนาคต สรุปแล้ว การนำหลักฐานวิทยามาประยุกต์ใช้ในสาขาการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ถือเป็นแนวทางที่จะช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษาทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคม โดยการเปิดมิติในการตั้งคำถาม วิเคราะห์ และวิจรรย์ความรู้ที่ถูกถ่ายทอดในสถานศึกษา แนวทางนี้ไม่เพียงแต่สร้างพลเมืองที่มีวิจรรย์ญาณและพร้อมต่อการปรับตัวเข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเท่านั้น แต่ยังเป็นฐานรากสำคัญในการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนในอนาคตได้

ทฤษฎีญาณวิทยาและวิธีการศึกษาในสังคมศาสตร์

ทฤษฎีญาณวิทยาให้ความสำคัญกับธรรมชาติของความรู้ การให้เหตุผลสนับสนุน และความเป็นเหตุเป็นผลของความเชื่อ โดยมีการตั้งคำถามเกี่ยวกับที่มาและขอบเขตของความรู้ รวมถึงเกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณาว่าสิ่งใดเป็นความรู้ และมีข้อถกเถียงในหลายประเด็น เช่น ปัญหาของความสงสัย (skepticism) ที่มาและขอบเขตของความรู้ และเกณฑ์สำหรับการพิจารณาว่าสิ่งใดเป็นความรู้ คำถามสำคัญในญาณวิทยาคือ “อะไรทำให้ความเชื่อที่มีเหตุผลมีเหตุผล” และ “เราจะรู้ได้อย่างไรว่าเรารู้แล้ว” (Roebert et al., 2024) สำหรับบทความนี้จะสำรวจทฤษฎี

ญาณวิทยาที่สำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับวิธีการศึกษาทางสังคมศาสตร์ ได้แก่ ปรัชยานิยม (positivism) ปรัชญาการตีความ (interpretivism) และการวิจารณ์สังคม (critical theory)

ปรัชยานิยม (Positivism) เป็นแนวคิดทางปรัชญาที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อการวิจัยในสังคมศาสตร์ โดยถือกำเนิดขึ้นในศตวรรษที่ 19 จากแนวคิดของอ็อกุสต์ กอมต์ (Auguste Comte) ซึ่งเชื่อว่าการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมควรอยู่บนพื้นฐานของหลักวิทยาศาสตร์เช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ โดยให้ความสำคัญกับข้อเท็จจริงที่สามารถพิสูจน์และตรวจสอบได้ ผ่านกระบวนการสังเกต การทดลอง และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ (Comte, 2005) แนวคิดนี้มุ่งเน้นการค้นหากฎเกณฑ์ทั่วไปของพฤติกรรมมนุษย์และปรากฏการณ์ทางสังคม โดยเชื่อว่าความจริงมีอยู่หนึ่งเดียว และสามารถเข้าถึงได้ผ่านวิธีการที่มีเหตุผลและเป็นระบบ วิธีการศึกษาตามแนวทางปรัชยานิยมจึงมักใช้การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เช่น การสำรวจ การทดลอง การวิเคราะห์ทางสถิติ หรือการใช้เครื่องมือวิจัยที่สามารถวัดได้อย่างชัดเจน โดยมีเป้าหมายเพื่อระบุความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร และทดสอบสมมติฐานที่ตั้งไว้ ตัวอย่างเช่น การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระดับการศึกษาและรายได้ หรือผลกระทบของนโยบายสาธารณะต่อพฤติกรรมของประชาชน แนวทางนี้ถือว่าผู้วิจัยสามารถแยกตนเองออกจากปรากฏการณ์ที่ศึกษาได้ เพื่อให้การวิจัยมีความเป็นกลางและเที่ยงตรง (Bryman, 2016)

ข้อได้เปรียบของปรัชยานิยมคือความสามารถในการวัดผลอย่างเป็นรูปธรรม การทำซ้ำ และการอธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุผลที่ชัดเจน ทำให้ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงนโยบายหรือการวางแผนทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปรัชยานิยมก็มีข้อจำกัดหลายประการ โดยเฉพาะการมองข้ามบริบททางสังคม วัฒนธรรม และความหมายเชิงอัตวิสัยของมนุษย์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและความคิดของปัจเจกบุคคล (Giddens, 1984) นักวิชาการบางกลุ่ม เช่น กลุ่มแนวคิดตีความนิยม (Interpretivism) ได้วิพากษ์ปรัชยานิยมว่าเป็นการลดทอนความซับซ้อนของปรากฏการณ์ทางสังคมให้อยู่ในรูปแบบของตัวแปรและตัวเลขเท่านั้น ทั้งที่ความเป็นจริงนั้นมีความหลากหลายและไม่สามารถอธิบายได้ด้วยกรอบทฤษฎีเดียว การศึกษาในลักษณะนี้จึงอาจไม่สามารถสะท้อนความเป็นจริงของชีวิตมนุษย์ได้อย่างแท้จริง (Schwandt, 2014)

ปรัชยานิยมถือว่เป็นแนวคิดสำคัญที่วางรากฐานให้กับการศึกษาในสังคมศาสตร์ โดยเน้นการใช้หลักวิทยาศาสตร์ในการศึกษาพฤติกรรมและปรากฏการณ์ทางสังคมผ่านการสังเกต การวัดผล และการทดสอบสมมติฐานในเชิงปริมาณ ซึ่งส่งผลให้การวิจัยมีความน่าเชื่อถือและสามารถนำไปใช้ในการวางแผนนโยบายหรือพัฒนาแนวทางแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างเป็นระบบ ข้อจำกัดของแนวคิดนี้คือ การละเลยความหมายและบริบทเชิงอัตวิสัยของมนุษย์ รวมทั้งความซับซ้อนทางสังคมที่ไม่อาจอธิบายได้ด้วยตัวแปรเชิงปริมาณเพียงอย่างเดียว ด้วยเหตุนี้ การศึกษาในสังคมศาสตร์จึงควรพิจารณาเลือกวิธีการวิจัยให้เหมาะสมกับลักษณะของปรากฏการณ์ที่ศึกษา โดยอาจผสมผสานระหว่างแนวคิดแบบปรัชยานิยมกับแนวทางเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้มุมมองที่หลากหลายและลึกซึ้งมากขึ้น ทั้งในด้านโครงสร้างและความหมายทางสังคม อันจะนำไปสู่ความเข้าใจที่รอบด้านและตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงในโลกยุคใหม่ได้อย่างเหมาะสม

ปรัชญาการตีความ (Hermeneutics) เป็นแนวคิดที่มีบทบาทสำคัญในการศึกษาในสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพ ปรัชญาการตีความเน้นการเข้าใจความหมายและบริบทของปรากฏการณ์ทางสังคม ผ่านการวิเคราะห์ตัวบทและการสนทนา แนวคิดนี้ได้รับการพัฒนาโดยนักปรัชญาชาวเยอรมัน ฮันส์ เกออร์ก กาดามเมอร์ (Hans-Georg Gadamer) ซึ่งเสนอว่า การตีความเป็นกระบวนการที่ไม่สิ้นสุดและต้องอาศัยการสนทนาเพื่อเข้าถึงความจริง (Gadamer, 2004) และนอกจากกาดามเมอร์ที่เสนอปรัชญาการตีความแล้วยัง มีแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ที่เสนอแนวคิด "Verstehen" ซึ่งหมายถึงการเข้าใจความหมายของการกระทำจากมุมมองของผู้กระทำเอง โดยไม่เพียงแต่สังเกตพฤติกรรมภายนอก แต่ยังต้องเข้าใจเจตนาและความหมายที่ผู้กระทำต้องการสื่อสาร (Weber, 1949)

การศึกษาในสังคมศาสตร์ที่ใช้ปรัชญาการตีความมักเน้นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งรวมถึงการสัมภาษณ์ การสังเกต และการวิเคราะห์เนื้อหา นักวิจัยใช้วิธีการเหล่านี้เพื่อเข้าใจความหมายและประสบการณ์ของผู้คนในบริบทที่เกิดขึ้นจริง (Denzin & Lincoln, 2018) การวิจัยเชิงคุณภาพช่วยให้สามารถศึกษาและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมได้อย่างลึกซึ้งและครอบคลุมมากขึ้น หนึ่งในตัวอย่างที่สำคัญของการใช้ปรัชญาการตีความในการวิจัยสังคมศาสตร์คือการศึกษารื่องการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม นักวิจัยใช้การสัมภาษณ์และการสังเกตเพื่อเข้าใจวิธีที่ผู้คนจากวัฒนธรรมต่าง ๆ สื่อสารและตีความความหมายของการกระทำและคำพูด (Patton, 2015) การวิจัยเชิงคุณภาพในลักษณะนี้ช่วยให้สามารถเข้าใจความซับซ้อนและความหลากหลายของการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมได้ การใช้ปรัชญาการตีความในการวิจัยสังคมศาสตร์มีข้อดีหลายประการ เช่น การเข้าใจความหมายและบริบทของปรากฏการณ์ทางสังคม การใช้วิธีการเชิงคุณภาพช่วยให้สามารถศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลที่ไม่สามารถวัดได้ด้วยตัวเลข การใช้ปรัชญาการตีความก็มีข้อจำกัด เช่น การที่ผลการวิจัยอาจไม่สามารถทั่วไปได้และอาจมีความลำเอียงจากนักวิจัย (Maxwell, 2013)

ปรัชญาการตีความและวิธีการศึกษาในสังคมศาสตร์มีบทบาทสำคัญในการสร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคม การใช้วิธีการเชิงคุณภาพในการวิจัยช่วยให้สามารถศึกษาและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมได้อย่างครอบคลุม เน้นการเข้าใจความหมายและเจตนาของมนุษย์ในบริบททางสังคม วัฒนธรรมนั้น ๆ การใช้วิธีการศึกษาที่สอดคล้องกับปรัชญานี้ เช่น การตีความแบบเฮอร์เมนิวติกและการวิจัยเชิงคุณภาพ ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมได้อย่างลึกซึ้งและเป็นธรรมชาติการผสมผสานระหว่างวิธีการศึกษา เช่น การวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ช่วยให้การวิจัยมีความครอบคลุมและสามารถตอบสนองต่อคำถามวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพการตระหนักถึงปรัชญาการตีความและการเลือกใช้วิธีการศึกษาที่เหมาะสม เป็นสิ่งสำคัญในการผลิตงานวิจัยที่มีคุณภาพและสามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมในปัจจุบัน

การวิจารณ์สังคม (critical theory) การวิจารณ์สังคมเป็นกระบวนการที่สำคัญในการศึกษาสังคมศาสตร์ เนื่องจากช่วยให้เกิดความเข้าใจลึกซึ้งเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจ ความไม่เท่าเทียม และการกดขี่ในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของประเทศไทยที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและสังคม การวิจารณ์สังคมไม่เพียงแต่เป็นการวิเคราะห์เชิงทฤษฎี แต่ยังเป็นเครื่องมือในการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เป็นธรรมและเท่าเทียม แนวคิดและทฤษฎีในการวิจารณ์สังคม แนวคิดที่สำคัญในการวิจารณ์สังคมได้แก่ มาร์กซิสต์ เฟมินิสต์ และทฤษฎีเชิงวิพากษ์อื่น ๆ ที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจและความไม่เท่าเทียมในสังคม มาร์กซ์ (Marx) เน้นการวิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมผ่านการปฏิวัติ ในขณะที่ทฤษฎีเฟมินิสต์มุ่งเน้นการวิเคราะห์ความไม่เท่าเทียมทางเพศและการกดขี่ของผู้หญิง (Conerly et al., 2017)

วิธีการศึกษาในสังคมศาสตร์ที่ใช้ในการวิจารณ์สังคมมีหลายแนวทาง รวมถึงการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ การวิจัยเชิงคุณภาพเน้นการศึกษาเชิงลึกและการวิเคราะห์ข้อมูลที่ไม่สามารถวัดได้ด้วยตัวเลข เช่น การสัมภาษณ์ การสังเกต และการวิเคราะห์เนื้อหา (Denzin & Lincoln, 2018) การวิจัยเชิงปริมาณเน้นการใช้สถิติและการวัดผลเพื่อทดสอบสมมติฐานและสร้างข้อสรุปที่สามารถทั่วไปได้ (Creswell & Poth, 2018) ตัวอย่างที่สำคัญของการวิจารณ์สังคมคือการวิจารณ์ระบบทุนนิยม ซึ่งมุ่งเน้นการวิเคราะห์ผลกระทบของระบบเศรษฐกิจที่มีต่อความไม่เท่าเทียมและการกดขี่ (Horkheimer & Adorno, 2002) นักวิจัยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและการสัมภาษณ์เพื่อเข้าใจวิธีที่ระบบทุนนิยมสร้างและรักษาความไม่เท่าเทียมทางสังคม การวิจารณ์สังคมยังครอบคลุมถึงการวิเคราะห์อุตสาหกรรมวัฒนธรรมและวิธีที่สื่อมวลชนมีบทบาทในการควบคุมและกำหนดความคิดของประชาชน การวิจารณ์สังคมมีข้อดีหลายประการ เช่น การเข้าใจความหมายและบริบทของปรากฏการณ์ทางสังคม การใช้วิธีการเชิงคุณภาพช่วยให้สามารถศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลที่ไม่สามารถวัดได้ด้วยตัวเลข (Denzin &

Lincoln, 2018) อย่างไรก็ตาม การใช้วิธีการเชิงคุณภาพก็มีข้อจำกัด เช่น การที่ผลการวิจัยอาจไม่สามารถทั่วไปได้ และอาจมีความลำเอียงจากนักวิจัย (Maxwell, 2013) การวิจารณ์สังคมและวิธีการศึกษาในสังคมศาสตร์มีบทบาทสำคัญในการสร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคม การใช้วิธีการเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณในการวิจัยช่วยให้สามารถศึกษาและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมได้

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นถึงการใช้ทฤษฎีญาณวิทยาและวิธีการศึกษาในสังคมศาสตร์จะเห็นว่าญาณวิทยาในสังคมศาสตร์สามารถแบ่งออกเป็น 3 แนวทางหลัก ได้แก่ ปฏิกฐานนิยม (positivism) การตีความ (interpretivism) และ แนววิพากษ์ (critical theory) ปฏิกฐานนิยมเน้นการศึกษาเชิงประจักษ์โดยใช้วิธีวิทยาที่ใกล้เคียงกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เช่น การสำรวจ การทดลอง และการวิเคราะห์เชิงปริมาณ วัตถุประสงค์คือการค้นหากฎเกณฑ์ทั่วไปที่สามารถตรวจสอบและทำซ้ำได้ แนวคิดนี้ครองความนิยมในงานวิจัยทางเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ และญาณวิทยาแบบการตีความเชื่อว่าความเป็นจริงในสังคมถูกสร้างขึ้นผ่านภาษา วัฒนธรรม และประสบการณ์ของมนุษย์ วิธีวิทยาแบบนี้จึงให้ความสำคัญกับการศึกษาเชิงคุณภาพ เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการวิเคราะห์วาทกรรม เพื่อตีความความหมายในบริบทเฉพาะ ซึ่งเหมาะสมกับงานวิจัยที่ต้องการเข้าใจมุมมองของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มย่อยในสังคม แนวทางวิพากษ์เสนอให้มองสังคมในฐานะที่มีโครงสร้างอำนาจที่ไม่สมดุล ใช้การวิจัยเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงสังคม ญาณวิทยานี้ได้รับอิทธิพลจากแนวมาร์กซิสต์ เพศศึกษา ทฤษฎีหลังอาณานิคม และหลังสมัยใหม่ วิธีวิทยาแบบวิพากษ์มุ่งเน้นการเปิดเผยอุดมการณ์ที่แฝงอยู่ในสถาบันทางสังคมและวิธีที่ความรู้ถูกผลิตเพื่อค้ำจุนอำนาจรัฐหรือทุน ตัวอย่างวิธีการคือการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ หรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ในบริบทร่วมสมัย แนวโน้มใหม่ในสังคมศาสตร์ได้บ่งชี้ถึงความจำเป็นในการบูรณาการญาณวิทยาและวิธีการศึกษาหลายรูปแบบ อาทิ วิธีวิทยาสาน (mixed methods) ที่รวมการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างความเข้าใจที่ทั้งลึกซึ้งและกว้างขวาง แนวทางนี้สะท้อนการยอมรับว่าปรากฏการณ์ทางสังคมมีหลายมิติที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดหรือวิธีใดวิธีหนึ่งเพียงลำพัง ทฤษฎีญาณวิทยาในสังคมศาสตร์มิใช่เพียงภาคทฤษฎีที่แยกออกจากการปฏิบัติวิจัย หากแต่เป็นรากฐานเชิงอุดมการณ์และแนวคิดที่หล่อหลอมวิธีการศึกษาและการผลิตความรู้ การทำความเข้าใจญาณวิทยาจึงเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่นักวิจัยต้องตระหนักก่อนออกแบบกระบวนการศึกษาทางสังคม เพื่อให้ผลงานวิจัยมีความเข้มแข็งทั้งในเชิงวิชาการและเชิงจริยธรรม

ความสำคัญของญาณวิทยาในการศึกษาทางสังคมศาสตร์

การศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์ไม่สามารถหลีกเลี่ยงการพิจารณาถึงพื้นฐานทางปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ การสร้างความรู้ แหล่งที่มา และขอบเขตของความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของสังคมศาสตร์ การนำทฤษฎีญาณวิทยามาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยช่วยให้เข้าใจถึงกระบวนการสร้างความรู้และการตีความข้อมูลที่เกิดขึ้นในสังคมได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น

ทฤษฎีญาณวิทยาให้ความสำคัญกับ ธรรมชาติของความรู้ ความเชื่อ และความชอบธรรมในการเชื่อถือ (Audi, 2011) ในการศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์ ทฤษฎีญาณวิทยามีความสำคัญในการกำหนดวิธีการและแนวทางในการแสวงหาความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมตามผังความคิดข้างต้นที่ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ชัดเจนมากขึ้นระหว่างญาณวิทยาและการศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์ จึงสามารถกล่าวอย่างสรุปได้ว่า

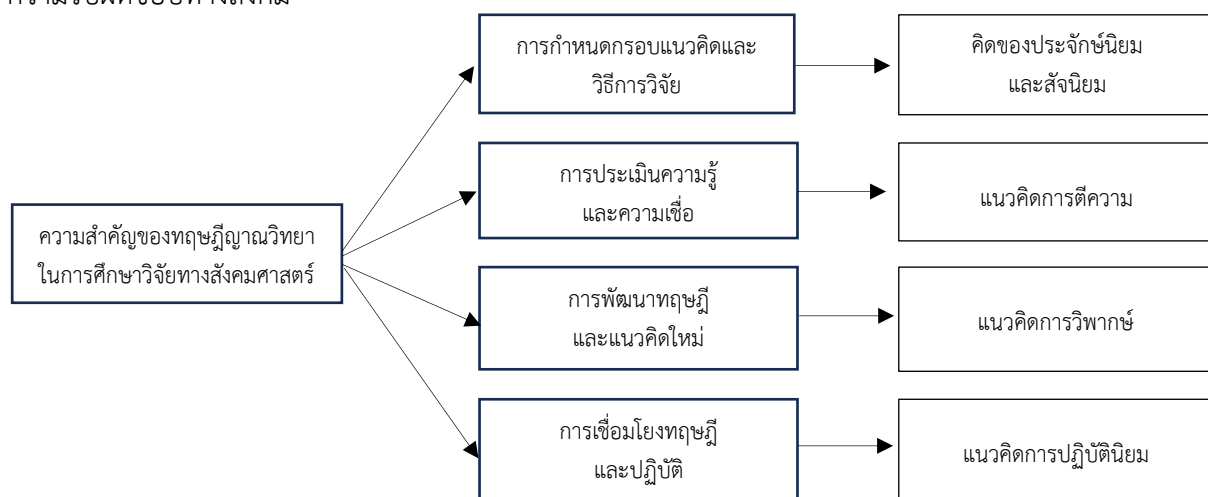
1. การกำหนดกรอบแนวคิดและวิธีการวิจัย ทฤษฎีญาณวิทยาช่วยในการกำหนดกรอบแนวคิดและวิธีการวิจัยที่เหมาะสมในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น การใช้แนวคิดของประจักษ์นิยม (Empiricism) และสัจนิยม (Realism) ในการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล การเลือกใช้วิธีการวิจัยที่เหมาะสมจะช่วยให้การศึกษามีความน่าเชื่อถือและมีความถูกต้อง

2. การประเมินความรู้และความเชื่อ ทฤษฎีญาณวิทยาช่วยในการประเมินความรู้และความเชื่อที่ได้จากการวิจัย เช่น การใช้แนวคิดของการตีความ (Interpretivism) เพื่อทำความเข้าใจความหมายและบริบทของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์หรือการสังเกต การประเมินความรู้และความเชื่อที่ถูกต้องจะช่วยให้การ

3. การพัฒนาทฤษฎีและแนวคิดใหม่ ทฤษฎีญาณวิทยาช่วยในการพัฒนาทฤษฎีและแนวคิดใหม่ในการศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์ เช่น การใช้แนวคิดของการวิพากษ์ (Critical Realism) เพื่อวิเคราะห์และวิจารณ์โครงสร้างและกลไกทางสังคมที่มีผลต่อปรากฏการณ์ทางสังคม การพัฒนาทฤษฎีและแนวคิดใหม่จะช่วยให้การวิจัยมีความก้าวหน้า

4. การเชื่อมโยงทฤษฎีและปฏิบัติ ทฤษฎีญาณวิทยาช่วยในการเชื่อมโยงทฤษฎีและปฏิบัติในการศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์ เช่น การใช้แนวคิดของการปฏิบัตินิยม (Pragmatism) เพื่อเชื่อมโยงทฤษฎีและการปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาทางสังคม การเชื่อมโยงทฤษฎีและปฏิบัติจะช่วยให้การวิจัยมีความเป็นประโยชน์และมีผลกระทบต่องานมากขึ้น

ทฤษฎีญาณวิทยามีบทบาทสำคัญในการศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยช่วยในการกำหนดกรอบแนวคิดและวิธีการวิจัย การประเมินความรู้และความเชื่อ การพัฒนาทฤษฎีและแนวคิดใหม่ การเชื่อมโยงทฤษฎีการปฏิบัติ การใช้ทฤษฎีญาณวิทยาในการศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์จะช่วยให้การวิจัยมีความน่าเชื่อถือเพิ่มมากขึ้น การเข้าใจและเลือกใช้แนวทางญาณวิทยาที่เหมาะสมช่วยให้นักวิจัยสามารถสร้างความรู้ที่มีคุณค่า มีความหมายในบริบททางสังคม การพิจารณาแนวทางญาณวิทยาอย่างรอบคอบจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการวิจัยที่มีคุณภาพและมีความรับผิดชอบทางสังคม

ภาพที่ 1 ผังความคิดความสัมพันธ์ระหว่างสังคมศาสตร์และญาณวิทยา

บทสรุป

บทความนี้เน้นถึงความสำคัญของการทำความเข้าใจญาณวิทยาในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เพื่อให้การวิจัยมีความน่าเชื่อถือและสามารถตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงในสังคมได้อย่างเหมาะสม โดยเริ่มจากการพิจารณาข้อถกเถียงเกี่ยวกับแหล่งที่มาของความรู้ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นสองแนวทางหลักคือ อรรถศาสตร์และปัญญศาสตร์ อรรถศาสตร์เชื่อว่าความรู้เกิดจากประสบการณ์ทางสัมผัส เช่น จอห์น ล็อก และเดวิด ฮูม ขณะที่ปัญญศาสตร์เชื่อว่าเหตุผลหรือการคิดเชิงตรรกะเป็นแหล่งที่มาของความรู้ที่แท้จริง เช่น เรอเน เดการ์ต และบาร์ตูลอมีว สปินอซา ญาณวิทยามีบทบาทสำคัญในการกำหนดขอบเขตและวิธีการที่ใช้ในการค้นหาความรู้ โดยเฉพาะในการอธิบายและพิสูจน์ข้อเท็จจริงในโลกธรรมชาติ นอกจากนี้ ญาณวิทยายังเกี่ยวข้องกับการทบทวนและวิจารณ์ความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ การวิจัยในสาขาวิทยาศาสตร์มักพึ่งพาข้อมูลที่ได้จากการทดลอง การสังเกตการณ์ และการวิเคราะห์ ซึ่งต้องได้รับการประเมินภายใต้หลักการของญาณวิทยาจึงนำมาสู่

การกำหนดเกณฑ์และวิธีการที่ใช้ในการแยกแยะความรู้ที่ถูกต้องจากความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล แนวคิดทางสังคมศาสตร์ได้มีการนำญาณวิทยาใช้ในการวิเคราะห์และวิจารณ์แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ ความจริง และความเชื่อในบริบททางสังคม การประยุกต์ใช้ญาณวิทยาในงานศึกษาทางสังคมศาสตร์เน้นถึงการที่ความรู้ถูกกำหนดขึ้นจากประสบการณ์ ประเพณี และกรอบความคิดที่สังคมร่วมกันสร้างขึ้น แนวคิดนี้เปิดโอกาสให้มีการทบทวนวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ประเมินความน่าเชื่อถือ และตีความผลลัพธ์ของการวิจัยในมิติที่หลากหลาย โดยเฉพาะในงานศึกษาทางสังคมศาสตร์ที่ผสมผสานแนวคิดเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อให้การวิเคราะห์มีความลึกซึ้งและครอบคลุมทุกมิติของปรากฏการณ์ ซึ่งญาณวิทยาสามารถสร้างงานทางด้านสังคมศาสตร์ให้มีความสมบูรณ์มากขึ้นในฐานะ เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถตั้งคำถามและวิจารณ์วิธีการรับรู้ความจริงในงานวิจัย การพัฒนากรอบทฤษฎีใหม่ ๆ ทั้งยังช่วยอธิบายว่า “ความรู้ทางสังคม” ถูกสร้างขึ้นผ่านการปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม ในจิตวิทยาสังคม การเมือง เศรษฐศาสตร์ สำหรับการใช้อย่างญาณวิทยาในสังคมศาสตร์แบ่งออกเป็น 3 แนวทางหลัก ได้แก่ ญาณนิยม การตีความ และแนววิพากษ์ ญาณนิยมเน้นการศึกษาเชิงประจักษ์โดยใช้วิธีวิทยาที่ใกล้เคียงกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เช่น การสำรวจ การทดลอง และการวิเคราะห์เชิงปริมาณ เพื่อค้นหากฎเกณฑ์ทั่วไปที่สามารถตรวจสอบและทำซ้ำได้ แนวคิดนี้นิยมในงานวิจัยทางเศรษฐศาสตร์และรัฐศาสตร์ในบริบทร่วมสมัย แนวโน้มใหม่ในสังคมศาสตร์บ่งชี้ถึงความจำเป็นในการบูรณาการญาณวิทยาและวิธีการศึกษาหลายรูปแบบได้พยายามสนับสนุนวิธีวิทยาสาน ที่รวมการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างความเข้าใจที่มากขึ้นเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมมีหลายมิติที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดหรือวิธีใดวิธีหนึ่งเพียงลำพัง

นอกจากนี้ทฤษฎีญาณวิทยาในสังคมศาสตร์เป็นอะไรที่มากกว่าภาคทฤษฎีที่แยกออกจากการปฏิบัติวิจัย แต่ยังเป็นรากฐานเชิงอุดมการณ์และแนวคิดที่หล่อหลอมวิธีการศึกษาและการผลิตความรู้ การทำความเข้าใจญาณวิทยาจึงเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่นักวิจัยต้องตระหนักก่อนออกแบบกระบวนการศึกษาทางสังคม เพื่อให้ผลงานวิจัยมีความเข้มแข็งทั้งในเชิงวิชาการและเชิงจริยธรรม ด้วยการพิจารณาเห็นถึงความสำคัญของญาณวิทยาจึงกล่าวได้ว่าญาณวิทยาเป็นแนวทางพื้นฐานให้กับการศึกษาทางสังคมศาสตร์

เอกสารอ้างอิง

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- Bahari, S. F. (2010). Qualitative versus quantitative research strategies: contrasting epistemological and ontological assumptions. *Sains Humanika*, 52(1), 17-28.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. New York: Doubleday.
- Boon, M., Orozco, M., & Sivakumar, K. (2022). Epistemological and educational issues in teaching practice-oriented scientific research: roles for philosophers of science. *European journal for philosophy of science*, 12(1), 16.
- Bryman, A. (2016). *Social Research Methods*. (5th ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Comte, A. (2005). *The positive philosophy of Auguste Comte*. (3rd ed.). New Hampshire: Calvin Blanchard.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2011). *The SAGE handbook of qualitative research*. (4th ed.). Washington DC: SAGE Publications.
- Descartes, R. (1641). *Meditations on First Philosophy*. Chapel Hill: The Project Gutenberg.

- Feyerabend, P. (2020). *Against method: Outline of an anarchistic theory of knowledge*. Brooklyn: Verso Books.
- Fiske, S. T. (2018). *Social beings: Core motives in social psychology*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Fiske, S. T., & Taylor, S. E. (1991). *Social cognition*. New York: McGraw-Hill.
- Gadamer, H.-G. (2004). *Truth and Method*. (2nd ed.). London: Continuum.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. California: University of California Press.
- Giddens, A., Duneier, M., Appelbaum, R. P., & Carr, D. (2017). *Introduction to sociology*. (10th ed.). London: Pearson.
- Granovetter, M. (1985). Economic action and social structure: The problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91(3), 481–510.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 105–117). Washington DC: SAGE Publications.
- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action (Vol. 1)*. Boston: Beacon Press.
- Hautly, L. (2020). *Epistemological perspectives in qualitative research*. Retrieved from <https://lisahautly.com/blog/epistemological-perspectives-in-qualitative-research>.
- Johnson, R. (2005). *Interpreting and understanding social realities: A critique of positivism and interpretivism*. Oxfordshire: Routledge.
- Maxwell, J. A. (2013). *Qualitative Research Design: An Interactive Approach*. (3rd ed.). Washington DC: SAGE Publications.
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Washington DC: Sage Publications.
- Popper, K. (2005). *The logic of scientific discovery*. Oxfordshire: Routledge.
- Roeber, B., Sosa, E., Steup, M., & Turri, J. (Eds.). (2024). *Contemporary debates in epistemology*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Russell, B. (2004). *History of western philosophy*. Oxfordshire: Routledge.
- Santhitiwanich, A. (2022). *Epistemological Status of Social Science*. Ubon Ratchathani: Ubon Ratchathani University.
- Schwandt, T. A. (2014). *The Sage Dictionary of Qualitative Inquiry*. (4th ed.). Washington DC: Sage Publications.
- Shaver, J. P. (1992). *Epistemology and the education of social science teachers. International Conference on Subject-Specific Teaching Methods and Teacher Education*. Retrieved from <https://eric.ed.gov/?id=ED355143>.
- Soar EDU. (2024). *Understanding the epistemological foundations of quantitative research*. Retrieved from <https://soar.edu.vn/2024/11/24/understanding-the-epistemological-foundations-of-quantitative-research/>.

Verywell Mind. (2019). *Quantitative vs. qualitative research in psychology*. Retrieved from <https://www.verywellmind.com/what-is-the-difference-between-quantitative-and-qualitative-research-4588136>.

Weber, M. (1949). *Max Weber on the Methodology of the Social Sciences*. California: Free Press.